

TARINA VIIDAKON VALTIAASTA

TARZAN OF THE APES

National Film Corporation, 1918

Kukapa ei olisi joskus tehnyt tuttavuutta Tarzanin kanssa joko elokuvien, kirjojen tai sarjakuvien kautta? Yhdestä kuuluisimmista eläinten parissa kasvaneesta hahmosta on tulossa hyvää vauhtia satavuotias ja ensimmäinen Tarzan-elokuvakin on jo yhdeksänkymmenen vuoden takaa. Ensimmäisestä Tarzansuunnitelmasta tiedetään suhteellisen vähän, joten on aika tehdä matka elokuvan varhaisiin vuosiin ja ottaa selkoa, millainen teos Scott Sidneyn ohjaama Tarzan apinain kuningas oikein on.

Tarina viidakon valtiaasta

Tarzanin tarina alkaa 1800-luvun loppupuolen Englannista maan hallituksen antaessa John Claytonille, Greystoken lordille tehtäväksi tukahduttaa arabien orjakauppa brittiläisessä Afrikassa. Clayton lähtee matkaan mukanaan vaimonsa Alice. Laivalla syntyy kapina ja pariskunnan henki säilyy ainoastaan matruusi Binnsin ansiosta. Kaappaajat jättävät heidät Afrikan rannikolle oman onnensa nojaan. John rakentaa heille viidakkoon mökin, jossa Alice synnyttää pojan. Hän kuolee alle vuoden kuluttua synnytyksestä ja kaksin vauvan kanssa jäänyt John murtuu täysin. Eräänä päivänä lähistöllä asusteleva ihmisapinalauma onnistuu tunkeutumaan majaan. John tapetaan, mutta poikavauva päätyy ihmisapina Kalan hoteisiin. Samaan aikaan toisaalla Binns jää arabien vangiksi.

Vuodet kuluvat. Samaan aikaan kun Binns viruu vankeudessa, kasvaa Greystoken jälkeläinen apinalauman parissa. Tarzaniksi itseään kutsuva poika viettää vauhdikasta ja vaarallista elämää viidakkossa: hän varastaa vaatteet läheisen alkuasukaskylän soturilta ja kamppailee suuren gorillan kanssa elämästä ja kuolemasta.

Lopulta Binns onnistuu pakenemaan ja hän suuntaa matkansa kohti paikkaa, johon Claytonit vuosikymmentä aikaisemmin jätettiin. Hän saapuu mökille, josta Tarzan löytää hänet. Tarzan hoivaa vanhaa merimiestä, joka puolestaan kertoo pojalle tämän henkilöllisyyden sekä asioita suuresta maailmasta. Arabit saapuvat kuitenkin paikalle, jolloin Binnsin on päät-

tava. Hän lupaa kuitenkin viedä Englantiin tiedon Greystoken perillisen löytymisestä.

Tästä siirrytään Tarzanin aikuisuuteen. Hän hallitsee viidakkoa ollen sen ainoa valkoihoinen, kunnes eräänä päivänä paikalle saapuu ryhmä tutkijoita, jotka ovat tulleet ottamaan selkoa Binnsin tarinasta. Tulijoiden joukossa on myös Jane Porter, johon Tarzan ihastuu. Tarzan pyrkii tarkkailemaan muukalaisia syrjemmältä ja onnistuukin siinä, kunnes hänen on pelastettava ryhmän naisväki leijonan hyökkäykseltä. Kun alkuasukas hieman myöhemmin ryöstää Janen, rientää Tarzan perään ja pelastaa tämän. Etsiessään Janea, muu ryhmä joutuu alkuasukkaiden hyökkäyksen kohteeksi. Tarzan kuulee taistelun, rientää apuun ja sytyttää alkuasukkaiden kylän tuleen. Seuraavana aamuna Tarzan ja Jane palaavat mökille, jossa Jane ilmoittaa jäävänsä Tarzanin luo viidakkoon.

Lehtien sivuilta valkokankaalle

Kioskikirjailijana itsensä elättäneen Burroughsin kirjallinen läpimurto tapahtui 1912 ensimmäisen Tarzan-jatkotarinan ilmestyessä sanomalehdissä. Se saavutti varsin pian suuren suosion ja tuottelias Burroughs kirjoitti niitä roppakaupalla lisää. Ei aikaakaan, kun kertomukset siirrettiin romaanimuotoon. Tarzanin seikkailuiden menestys herätti luonnollisesti myös elokuvayhtiöiden kiinnostuksen ja pian Burroughs pääsikin neuvottelemaan filmausoikeuksista tuotantoyhtiöiden kanssa. Suurin osa elokuvantekijöistä ei kuitenkaan joko pystynyt tai halunnut toteuttaa mahdollista elokuvaa kirjailijan vaatimalla tavalla. Lopulta sopimus syntyi National Film Corporationin kanssa, jonka tuotannonjohtaja William "Billy" Parsons lupasi Burroughsille hyvien korvausten lisäksi vielä oikeudet neuvonantajana mitä kuvauksiin tulee. Kahden elokuvan mittaiseksi kirjoitettu sopimus näytti paremmalta kuin hyvältä.

Parsonsin ja Burroughsin yhteistyö alkoi lupaavasti, sillä tuottajan päärooliin kiinnittämä Stellan S. Windrow oli myös kirjailijan mieleen. Atleettinen (193 cm, 90 kg), yliopistokoulutuksen saanut Windrow onkin harvoja Tarzaneita, joille Burroughs vuosikymmenten aikana antoi

täyden tukensa. Windrow oli kirjailijan papereissa kuin luotu viidakkomieheksi:

”Hänen suoran ja ihanteellisen vartalonsa lihakset pullistuivat kuin muinaisen Rooman gladiaattoreilla, mutta niissä oli myös kreikkalaisen jumalan pehmeää sulavuutta ja jänteveyttä... Leveine hartioineen, kaunis pää ylväästi pystyssä ja kirkkaissa silmissä älykäs, elämänmyönteinen katse... Tarzan edusti primitiivistä miestä, metsästäjää ja soturia parhaimmillaan.”

Edgar Rice Burroughs, Tarzan apinain kuningas

Kuvaukset alkavat

Elokuva-alan markkinamiehet antoivat yleisön ymmärtää, että Tarzania kuvattiin niin Amazonilla kuin Afrikassakin, Victoria-järven läheisyydessä. Todistaakseen väitteet tosiksi, elokuvan alkuun liitettiin eläinjakso, joissa leopardit, norsut, sarvi-kuonot ja kirahvit käyskentelevät savannilla. Koruttomampi tosiasia on kuitenkin se, että kuvaukset hoidettiin Louisianassa, lähellä Morgan Cityä. Louisianan rämeäalue kun saatiin pienellä lavastamisella muutettua helposti viidakoksi ja Morgan Cityn läheisyys puolestaan helpotti filmauskaluston ja tarvikkeiden kuljetuksia. Paikallisia tummaihoisia kiinnitettiin sata-päin alkuasukaskyläkohtauksia varten ja lukuisat elokuvassa esiintyvät kissaeläimet olivat ammattilaisten kouluttamia. Koulutettujen eläinten käyttö ei ollut elokuvissa vielä kuitenkaan samalla tasolla kuin nykyään, joten asiansa osaavia ihmisapinoita oli vaikea löytää. Niinpä elokuvaan tehtiin nykykatsojan mielestä huvittava, mutta tuolloin kuitenkin ainoa mahdollinen ratkaisu: ihmisapinat olivat valepukuun puettuja voimistelijoita. Illuusio ei ollut täydellinen tuonkaan ajan katsojien silmissä, mutta ratkaisu toimi silti kelvollisesti.

Valkokankaan ensimmäiseksi Tarzaniksi tarjotaan poikkeuksetta Elmo Lincolnia, mutta sen enempää hän kuin Stellan Windrowkaan eivät ole oikeutettuja tähän kunniaan. Kaikkien aikojen ensimmäinen elokuva-Tarzan on nimittäin aikansa lapsitähtiin lukeutunut Gordon Griffith. Näyttelijänuransa Charles Chaplinin

lyhytelokuvissa aloittanut Griffith oli vasta kymmenvuotias Tarzania tehdessään, mutta silti jo todellinen konkari. Griffith sai myös kunnian olla ensimmäinen Tarzanin Korak-poikaa esittänyt näyttelijä (*Tarzanin poika / The Son of Tarzan, 1921*), mutta vähitellen ikä ajoi hänen ohitseen eikä ura aikuisnäyttelijänä ottanut enää samanlaista tuulta alleen. Viimeisen elokuvaroolinsa hän teki 1930-luvun puolivälissä, jonka jälkeen hän siirtyi pysyvästi apulaisohjaajaksi ja tuottajaksi.

Myös Windrow osoittautui hyväksi valinnaksi. Hän oli itsekin innoissaan roolistaan ja kaikki toimi moitteetta – aina siihen saakka, kunnes Yhdysvallat liittyi meneillään olleeseen maailmansotaan. Patrioottina tunnettu Windrow värväytyi välittömästi armeijaan ja työryhmän piti etsiä nopeasti uusi viidakkomies. Lopulta Windrow ostettiin ulos sopimuksestaan ja vaikka suurin osa liianikohtauksista onkin hänen käsialaansa, ei Windrown nimeä esitetä elokuvan krediiteissä lainkaan.

Riitaa ja välirikkoja

Burroughs oli antanut kuvausten alettua kaiken päätäntävällän Parsonsille - seikka, jota hän tuli Windrown sotaan lähdön vuoksi katumaan. Uudeksi Tarzaniksi valittiin Burroughsin vastusteluista huolimatta jyrkä Elmo Lincoln, entinen sirkuksessa esiintynyt voimailija, joka oli hankkinut vähäisen näyttelijäkokemuksensa muutamissa D. W. Griffithin elokuvissa. Lincoln ei ollut ruumiinrakenteeltaan (178 cm, 90 kg) sopiva valinta valkoisena yli-ihmisenä kuvatuksi Tarzaniksi, eikä hän myöskään liikkunut sulavasti puiden latvoissa, mutta vastavuoroisesti hänessä oli rooliin vaadittavaa villiyyttä, jota useimmilta elokuva-Tarzaneilta puuttuu. Ja mitä liianikohtauksiin tuli, Parsons liitti siekailematta Windrown kanssa tehtyjä metsäkohtauksia lopulliseen elokuvaan. Burroughsin tyrmistykseksi suuri yleisö hyväksyi Lincolnin kuitenkin mukisematta viidakon valtiaan rooliin ja Tarzanin menestys teki entisestä sivuosanäyttelijästä supertähden yhdessä yössä. Lincoln toisti roolinsa vielä kahdessa elokuvassa (*Tarzanin romanssi / The Romance of Tarzan, 1918* sekä *Tarzanin*

seikkailuja / *The Adventures of Tarzan, 1921*), ennen kuin jätti viidakkoseikkailut muiden hoteisiin. Elmo Lincoln näyttelee myös kahdessa myöhemmässä Tarzan-elokuvassa (*Tarzan suurkaupungissa / Tarzan's New York Adventure, 1942* ja *Tarzanin maaginen lähde / Tarzan's Magic Fountain, 1948*), tosin vähäisissä si-
vuosissa.

Burroughsin ja Parsonsien erimielisyydet eivät rajoittuneet ainoastaan Lincolnin valintaan. Parsonsien toimintaan pettynyt kirjailija syytti tätä tarinansa pilaamisesta, sillä Parsons teki siihen jonkin verran muutoksia kuvausten aikana. Hän jätti elokuvasta pois romaanin loppupuolen, jossa Tarzan matkustaa suurkaupunkiin. Tämä suututti kirjailijaa entisestään (osa on sijoitettu ristiriitaisen vastaanoton saaneeseen elokuvaan Tarzanin romansi) ja lopullinen välirikko tuli, kun Burroughs syytti Parsonsia maksamattomista rojalteista. Parsonsien kuoltua vuonna 1919 myi Burroughs Tarzanin elokuva-oikeudet vasta perustetulle Numa-yhtiölle. Kaiken kaikkiaan Tarzan-elokuvia tehtiin mykkäkaudella seitsemän kappaletta, joista suurin osa on kuitenkin kadonnut.

Elokuvasta

Burroughsin hermostuminen on helppo ymmärtää, sillä kukapa kirjailija ei haluaisi nähdä luomaansa hahmoa valkokankaalla sellaisena kuin sen on itse tarkoittanut? Kun kyseessä on vielä näinkin tärkeä hahmo kuin mitä Tarzan Burroughsille oli, ovat kirjailijan reaktiot täysin ymmärrettäviä. Mutta mikäli kokonaisuutta tarkastelee elokuvan kannalta, voi Parsonsien ratkaisuja pitää myös oikeutettuina. Tarzan apinain kuningas on kuitenkin nimenomaan seikkailuelokuva, joka nousee tai kaatuu toimintansa ja viihdyttävyytensä myötä, joten näitä on yleisölle myös tarjottava. Itse olen sitä mieltä, että elokuva onnistuu kiitettävästi sekä toiminnan että Tarzanin tarinan pohjustamisenkin tahoilla.

Tarzan apinain kuningas on jakautunut selkeästi kahteen osaan. Sen ensimmäinen puolisko on hienoa viidakkoseikkailua ja se onnistuukin pohjaamaan Tarzanin tarinaa oivasti. Vaikka elokuvassa onkin koko ajan melkoinen kiire päällä, ei

siitä jää kuitenkaan puuttumaan mitään olennaista. Sidneyn ohjaus on ammattimaista ja Gordon Griffith roolissaan erinomainen. Pienoinen kauneusvirhe on kovin heppoiseksi jäävä kamppailu Tarzanin ja gorillan välillä, joka kirjassa oli kuitenkin yksi nuoren viidakkomiehen vakavimmista ja vaarallisimmista paikoista.

Periaatteessa valittamista ei pitäisi olla jälkimmäisessä puolikkaassakaan, sillä onhan vuosien saatossa nähty huomattavasti heikompiakin näkemyksiä. Vaikka Lincoln ei Johnny Weissmüllerin veroinen viidakkomies olekaan, ei miehen roolisuuritusta voi heikoksi haukkua. Muutenkin elokuvan suoraviivaista loppupuoliskoa on turhaan parjattu - perinteiseksi Tarzan-elokuvaksi loppu onkin kelvollinen, mutta vahvaan alkuun suhteutettuna kontrasti on vain kovin suuri. Jälkipuoliskon suoraviivaisuus selittyy tosin suurelta osin elokuvan kärsimillä leikkauksilla: alun perin kymmenkelainen, kaksituntinen Tarzan on vuosikymmenten saatossa lyhentynyt puoleen. Poisjäänyt materiaali on pääosin kerrontaa pohjustaneista kohdista, tämän takia koko viidakkoon saapuva retkikunta - myös Enid Markeyn esittämä Jane - jää suhteellisen kasvottomaksi. Poistettua kuvamateriaalia ei tiettävästi ole enää tallessa, joten Tarzan apinain kuningas tulee todennäköisesti jäämään ikuisesti torsoksi.

Jos kerronnassa onkin puutteita, ei tuotantopuolessa ole valittamista. Vaikka kuvausryhmä ei Louisianaa lähemmäs Afrikkaa päässytäkään, on jälki siitä huolimatta komean ja uskottavan näköistä. Viidakkoilluusio on huolella luotu, eikä Weissmüllerin Tarzaneista tuttuja trapetseja tai taustakankaita ole tarvittu. Eläinotokset ovat paikka paikoin tosin päälle liimatun oloisia, mutta tämä ei ainakaan itseäni suuremmalti haittaa. Täydellisintä ja Burroughsin romaanille uskollisinta Tarzan-näkemystä halajavien kannattaa katsastaa Hugh Hudsonin kunnianhimoinen *Greystoke: legenda Tarzanista, apinain kuninkaasta* (*Greystoke: The Legend of Tarzan, Lord of the Apes, 1984*), jossa pääosan näyttelee Christopher Lambert.

Suurmenestys

Tarzan apinain kuningas sai ensi-iltansa New Yorkin Broadway-teatterissa 27.1.1918. Valtaisa mainoskampanja onnistui yli odotusten ja Tarzan keräsi ensi-iltakerroksellaan yli miljoona dollaria pelkkinä lipputuloina. Suuri yleisö oli ottanut Tarzanin omakseen eikä kritikoillakaan ollut suuremmin valittamista. Edgar Rice Burroughsin luoma lannevaatteinen viidakkomies oli tullut elokuvamaailmaan pysyvästi.

Ensimmäisen Tarzan-elokuvan myötä viidakon valtiasta aloitti todellisen rynnistyksen populaarikulttuurin huipulle ja Tarzania voidaankin hyvällä syyllä pitää yhtenä 1900-luvun kuuluisimmista fiktiivisistä hahmoista. Tähän päivään mennessä miljoonat ja taas miljoonat ovat ahmineet Burroughsin luomia viidakoseikkailuja kirjojen, elokuvien, tv-sarjojen ja sarjakuvien muodossa ja onpa aiheesta tehty myös musikaalikin. Puhumattakaan lukuisista eri yhteyksistä, joissa tuotteen nimiin uskoneen Burroughsin kuuluisin luomus on esiintynyt – itse muistan esimerkiksi juoneeni lapsena päärynän makuista Rymdi-mehua, jonka jauhepusissa komeili Tarzanin kuva. Tuohon aikaan Tarzan oli monen pikkupojan suuri sankari.

Mitä tapahtui Tarzanille?

Vaikka Tarzan apinain kuningas olikin onnistunut filmatisointi, on se nykypäivänä suhteellisen tuntematon teos. Elokuvaan vuosien saatossa tehdyt muutokset, Weissmüllerin profiloituminen ainoaksi oikeaksi elokuva-Tarzaniksi sekä mykkäelokuvan yleinen arvostuksen puute ovat johtaneet siihen, että voidaan jopa puhua "unohdetusta" klassikosta. Tarzanin tuntemattomuus ei tee missään nimessä oikeutta itse elokuvalle, joka on paikoittaisista ohilyönneistään ja vähäisistä viois-

taan huolimatta edelleen kiehtova ja aika kiihittävästi uhmannut kokonaisuus. Se saavuttaa Burroughsin romaanin kautta huomattavasti paremmin kuin monet suuremmalla rahalla ja tunnetumalla tekijäkaartilla varustetut viidakoseikkailut.

TARZAN OF THE APES, 1918 Yhdysvallat
Tuotantoyhtiö: National Film Corporation of America
Tuottaja: William Parsons
Ohjaus: Scott Sidney
Apulaisohjaaja: Charles Watt
Käsikirjoitus: Fred Miller, Lois Weber (Edgar Rice Burroughsin romaanista)
Kuvaus: Enrique Juan Vallejo (villieläimet: E. A. Martin)
Lavastus: F. I. Wetherbee
Leikkaus: Isadore Bernstein
Puvustus: E. M. Jahrhaus

Näyttelijät: Elmo Lincoln (Tarzan), Enid Markey (Jane Porter), True Boardman (John Clayton, lordi Greystoke), Kathleen Kirkham (Alice Clayton, lady Greystoke), George B. French (matruusi Binns), Gordon Griffith (Tarzan nuorena), Thomas Jefferson (professori Porter), Colin Kenny (Greystoken veljenpoika), Bessie Toner (Esmeralda)

LUETTAVAA

Edgar Rice Burroughs: Tarzan of the Apes (suom. *Tarzan, apinain kuningas*, Kirjayhtymä)

Richard A. Lupoff: Master of Adventure: The Worlds of Edgar Rice Burroughs, Bison Books, 2005

Gabe Essoe: Tarzan of the Movies, Citadel Press, 1968

Official Edgar Rice Burroughs Tribute and Weekly Webzine Site:

www.erbzine.com

Tarzan-lehti 5/81: Kuuluisimmat filmi-Tarzanit (artikkeli)